

сімейних прав та законних інтересів має обмежене застосування у порівнянні з іншими категоріями цивільних справ.

Одержано 21.03.2018

УДК 347.5

Ірина Іванівна Єфремова,

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

Білоцерківського національного аграрного університету,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4831-508X>

ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У разі порушення приватних прав особа прагне не лише захистити їх, а також усунути перешкоди до їх реалізації, відновити попереднє становище, шляхом отримання матеріального відшкодування завданої шкоди. Однак, матеріального відшкодування шкоди не завжди достатньо. Особа, права якої порушені може переносити психічні, фізичні страждання, які в подальшому прагне компенсувати шляхом вимоги відшкодування моральних страждань.

Право на відшкодування моральної шкоди передбачено цілою низкою законодавчих актів України, такими як: Конституція України; Цивільний кодекс України 2003 року, який значно збагатив інститут компенсації моральної шкоди ніж існували з початку незалежності України; Кодекс законів про працю; Закони України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р., «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 р. тощо.

Одними з основних засобів відшкодування шкоди, не лише матеріальної, а і моральної, внаслідок порушення приватних прав є цивільні позови. Так, ст. 55 Конституції України визначає право громадян на судовий захист особистих прав, порушених неправомірними діями у цивільному та кримінальному процесі. Дане право реалізується шляхом подання цивільного позову про компенсацію моральної шкоди. При цьому відшкодування такої шкоди розглядається одночасно як економічна компенсація правопласнику за збитки, спричинені правопорушеннями, а також як превентивний засіб загального стримування для потенційних правопорушників.

Цивільний кодекс України визначає зміст моральної шкоди. Так, ст. 23 Цивільного кодексу України вказує на те, що розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка заподіяла моральну шкоду, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Зазначена норма детально визначає критерії, які повинні враховуватися судами при визначенні розмірів компенсації за заподіяну моральну шкоду. Не дивлячись на розширення складових, що спричиняють право вимоги на відшкодування моральної шкоди не спростило порядок визначення розміру такої компенсації. Також, слід зазначити, що аналіз

змісту права на відшкодування моральної шкоди, які проводять тривалий час науковці, зокрема В. Паліюк, Р. Стефанчук, П. Рабінович, С. Шимон, та ін.), породжують ще більше питань, відповіді, на які в кожному конкретному випадку суд визначає самостійно. Таким чином, тема щодо реалізації права на відшкодування моральної шкоди залишається актуальною і на даний час.

Положення законодавства чітко визначають підстави для відповідальності за заподіяну моральну шкоду, однак, практичні проблеми реалізації даного права пов'язані із загальним розумінням моральної шкоди, як правового інституту і в існуючому підході судів до цього питання. В основному, суд ототожнює порядок доведення розміру матеріальної і моральної шкоди. Інколи суд взагалі просить позивача надати письмові докази завдання йому моральної шкоди та докази саме такого розміру її відшкодування [3].

Рекомендації ВСУ вимагають, щоб суд в рішенні сам обґрунтував якими критеріями він виміряв присуджений розмір відшкодування моральної шкоди – «При з'ясуванні питання щодо відшкодування моральної шкоди, суд повинен з'ясувати чим підтверджується факт заподіяння моральних страждань, або втрат немайнового характеру, за яких обставин вони заподіяні, в якій грошовій сумі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить» (Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»). Отже, рекомендації ВСУ прямо вказують на той факт, що застосування норм з відшкодування моральної шкоди пов'язане з використанням значної кількості оціночних понять, які окреслені законом з великим ступенем відносності, а визначальна роль в їх правильному розумінні та застосуванні відводиться суду.

В умовах правової держави, правові норми носять загальний характер. Вони охоплюють велику кількість однорідних фактичних складів. Між тим кожен із цих складів має індивідуальні, конкретні особливості. Незалежність суду не виключає а передбачає надання суду можливості керуватись у своїй діяльності визначеними оціночними поняттями які дають суду можливість вільної оцінки фактів і урахування індивідуальних особливостей конкретного випадку при обов'язковому в той самий час застосуванні закону [4, с. 12–13]. Юрисдикція суду розповсюджується на всі правовідносини на території України, а суд не має права відмовити в здійсненні правосуддя за мотивами відсутності закону, його неясності або неповноти. Разом з тим, закон не завжди оперативно регламентує суспільні відносини, а законодавець не у всіх випадках здатний сконструювати норму таким чином, щоб охопити все різноманіття цивільних відносин, які виникають у повсякденному житті [5, с. 8], що і має місце у питанні реалізації права на відшкодування моральної шкоди.

Розгляд цивільних спорів про відшкодування моральної шкоди завжди є клопіткою та морально важкою справою. З однієї сторони, потерпіла особа, з іншої – особа, яка може себе вважати невинуватою, або яка вважає що вона не повинна відшкодовувати завдану моральну шкоду. Особливо важко, коли завдано шкоди життю, здоров'ю потерпілої особи, яка отримує інвалідність, і в таких випадках розуміння того, що будь-які гроші здоров'я не повернуть, лише детермінує конфлікт, а кожне рішення суду про зменшення компенсації завданої шкоди, яка вимагалась позивачем, сприймається як особиста образа потерпілому [5, с. 10]. Судова практика щодо однакового застосування норм права та використовувати однакові підходи щодо оціночної діяльності суду в таких випадках відіграє немаловажну роль. Однак, ускладнюється така практика тим, що суди використовують напрацьований механізм застосування норм ЦК УРСР, не враховуючи останні наукові і практичні досягнення.

Враховуючи важливість судової практики, суди однак розглядають позови щодо відшкодування моральної шкоди використовуючи оціночні поняття в кожному конкретному

випадку застосовуючи індивідуальні підходи. Так, оціночні поняття, на думку професора П. М. Рабіновича відображають саму по собі соціальну значущість дій, подій, явищ без вказівки на їх формально визначені ознаки і цим самим створюють передумови для індивідуального підходу до досліджуваних явищ. Суди при реалізації права на відшкодування моральної шкоди, до оціночних відносять такі поняття, як «значна шкода», «явна необхідність», «достовірні дані», «низькі спонукання» тощо. Застосовуючи їх, суд встановлює, які конкретні обставини мають узаконену соціальну значущість, яка відповідає вказаному у нормі оціночному поняттю – моральна шкода, і яка у сукупності з іншими чинниками та важливими ознаками, закріпленими нормою, породжує такі юридичні наслідки, як право отримати відшкодування моральної шкоди у матеріальному вираженні.

Визначаючи наявність моральної шкоди, а так і її розмір, суд повинен дати оцінку цілому ряду фактів, на які посилаються сторони за позовом. Дана діяльність, зрозуміло є достатньо складною, оскільки, суд повинен зафіксувати найзагальніші ознаки наявності моральної шкоди, конкретизувати у процесі правозастосування норми (які не завжди містяться у нормативно-правовому акті, а може міститись у постановках ВСУ), у кожному конкретному випадку, створити індивідуальний підхід; самостійно оцінити факт в межах, передбачених оціночною нормою, тобто на власний погляд, за власним переконанням здійснити уясування і конкретизацію правовідносин між суб'єктами правовідносин. Така діяльність щодо оцінювання фактів та доводів сторін розширює можливості суду реалізувати право особи на відшкодування моральної шкоди, як органу правозастосування (включаючи суб'єктивний підхід), оскільки зміст оціночних понять та їх об'єм можуть змінюватись у часі та залежати від особливостей конкретного випадку.

Встановлення розміру моральної шкоди судом можливо лише при належному обґрунтуванні доказами своєї правової позиції стороною. Суди виходять з того факту, що відсутність будь-яких орієнтирів, якими б суд міг би визначати розмір компенсації за завдану моральну шкоду, судово практика в Україні пішла шляхом встановлення пропорційності між сумами заявленої матеріальної та моральної шкоди. Однак, такий підхід застосовується у тому випадку, коли в одному позові заявляються вимоги про стягнення як моральної, так і матеріальної шкоди. Даний підхід не відповідає діючому законодавству, оскільки ч. 4 ст. 23 ЦК України визначає, що моральна шкода компенсується незалежно від матеріальної шкоди, що підлягає компенсації, і не пов'язана з розміром такої компенсації.

До набрання чинності ЦК України діяла норма, яка встановлювала мінімальний розмір відшкодування моральної шкоди (5 мінімальних заробітних плат), однак з 2004 року це положення втратило чинності. Максимальний розмір відшкодування моральної шкоди не було встановлено, та і не регламентовано по даний час. Законодавець лише говорить, що суд приймає рішення про відшкодування моральної шкоди у межах позовної заяви.

На практиці, правозахисники намагаються застосовувати методiku визначення розміру моральної шкоди розроблену російським вченим, який досить повно розкрив сутність та зміст моральної шкоди, О. М. Ерделевським у 1997 році. Його вклад у встановленні оцінки розміру моральної шкоди є досить великим. Однак, суди не беруть до уваги його методiku, зазначаючи, що «дана методика експертного дослідження в Україні не зареєстрована та не може застосовуватись» [6]. Слід зазначити, що даний факт є недостовірним, оскільки Методика встановлення заподіяння моральної шкоди та метод оцінки розміру компенсації спричинених страждань, яку розробив у 1997 році О. М. Ерделевський, зареєстрована Міністерством юстиції України 03.03.2010 р. під номером 14.1.04 згідно з даними, оприлюдненими на офіційному веб-сайті Мініюсту в галузі «Психологічні експертизи», тобто вже п'ять років офіційно використовується [3].

«Методика встановлення заподіяння моральної шкоди та метод оцінки розміру компенсації спричинених страждань» (автор О. М. Ерделевський) визначає вихідну величину, у 720 мінімальних заробітних плат, а також містить формулу і коефіцієнту для обрахування компенсації моральної шкоди. Судами зазначається що ці показники містять абстрактний та рекомендаційний характер і є досить спірними. Однак, слід зазначити, що підходи до визначення розміру моральної шкоди необхідно ретельно переглянути, з огляду на постійні зміни розмірів мінімальної заробітної плати. Встановивши правові наслідки, які може зазнати особа при моральних стражданнях, визначити, в чому виражаються ознаки несприятливих психологічних змін, а також, чи знаходяться виявлені зміни в причинному зв'язку з діями відповідача суд може забезпечити реалізацію права особи на відшкодування моральної шкоди.

Список бібліографічних посилань

1. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 22.03.2018).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 24.02.2018 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> (дата звернення: 22.03.2018).
3. Визначення розміру моральної шкоди – методика Ерделевського очима неоднакової практики українських судів // Legal Shift efficient legal content. URL: <http://www.legalshift.com.ua/?p=74> (дата звернення: 22.03.2018).
4. Вильнянский С. И. Применение норм советского социалистического права. *Ученье записки Харьковского юридического института*. 1956. Вып. 7. С. 3–18.
5. Дрішлюк А. І. Важливість судової практики при вирішенні спорів про відшкодування шкоди // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика : бюлетень законодавства і юридичної практики України / (за заг. ред. М. К. Галантича). Київ : Юрінком Інтер, 2013. № 7. 284 с.
6. Рішення Ленінського районного суду м. Вінниці у справі № 212/4673/2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25247046> (дата звернення: 22.03.2018).

Одержано 03.04.2018

УДК 347.440.44

Олексій Леонідович Зайцев,

*завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9530-3941>*

РОЗВИТОК ДОГОВОРУ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ, РОБІТ І ПОСЛУГ ЗА ДЕРЖАВНІ КОШТИ

У національному праві незалежної України словосполучення «Міжнародний тендер» вперше з'явилося у розпорядженні КМ України від 12.08.1993 р. № 604-р «Про заходи щодо підготовки і проведення Міжнародного тендеру з розв'язання проблеми перетворення об'єкта «Укриття» Чорнобильської АЕС в екологічно безпечну систему». Однак слід